

Міністерство освіти і науки України
Державний заклад «Південноукраїнський національний педагогічний
університет імені К. Д. Ушинського»

Рада молодих учених Університету Ушинського

Історико-філологічний факультет

Кафедра всесвітньої історії та методики її навчання

«ІСТОРИЧНА НАУКА В УМОВАХ ВІЙНИ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ»

25 квітня 2025 року

Збірник матеріалів

Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених

Одеса

УДК 930.2 + 930.85 + 94
I-90

DOI: <https://doi.org/10.24195/978-617-7790-55-5-2025>

*Рекомендовано вченою радою Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського»
(протокол №17 від 26 червня 2025 р.)*

Рецензенти:

Гончарук Т. Г. – доктор історичних наук, професор, професор кафедри історії України та спеціальних історичних дисциплін Одеського національного університету імені І. І. Мечникова.

Атаманюк З. М. – доктор філософських наук, професор, професор кафедри філософії, соціології та менеджменту соціокультурної діяльності Державного закладу «Південноукраїнський національний педагогічний університет імені К. Д. Ушинського».

Історична наука в умовах війни очима здобувачів вищої освіти та молодих І-90 учених : збірник матеріалів Всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених. Одеса : видавець Букаєв Вадим Вікторович, 2025. 117 с.

ISBN 978-617-7790-55-5

До збірника увійшли матеріали всеукраїнської наукової конференції здобувачів вищої освіти і молодих учених, присвяченої дослідженню наступних концептуальних питань сучасної історичної науки: методологія та історіографія історичних досліджень, головні аспекти розвитку суспільств Стародавнього світу та Середніх віків, проблеми Нової та Новітньої історії, концепт історичної пам'яті в умовах війни, історія міжнародних відносин, історія військової справи.

Матеріали, подані у збірнику будуть корисними для науковців, освітян та всіх хто прагне вдосконалити освітній процес та сприяти розвитку сучасної історичної науки.

УДК 930.2 + 930.85 + 94

Зміст

Методологія та історіографія історичних досліджень

Вербицький М.О. The origins of the cultural crisis of the 20th century and its civilizational dimension	6
Ковальський С. В. Концепція фронтиру Ф. Дж. Тернера в контексті цивілізаційної теорії	10
Окорокова В. В. Fundamentals of the phenomenological approach in the methodology of historiography	14

Головні аспекти розвитку суспільств

Стародавнього світу та Середніх віків

Добролюбська Ю. А. Шерефеддін Сабункуоглу та розвиток хірургії османської доби	19
Жимолостнова В. В. Передача і адаптація візантійських культурно-освітянських традицій у халіфатах Близького Сходу	24
Курик Н.С. Медицина цивілізації Майя: віра, лікарські рослини та магічні практики	30

Проблеми Нової та Новітньої історії

Бессонов Р. О. Археологічна діяльність Т. Е. Лоуренса на Близькому Сході	35
Варкан Н. С. Значення діяльності Індіри Ганді у розвитку економіки Індії	44
Половенко Н. А. Історія освіти пуритан США в епоху Нового часу	49

7. Verit F. F., Kafali H. The oncologic surgery of Şerefeddin Sabuncuoğlu in the 15th century. *European Journal of Surgical Oncology*. 2005. Vol. 31(7). P. 803-804.

Жимолостнова В. В.

Передача і адаптація візантійських культурно-освітянських традицій у халіфатах Близького Сходу

Взаємодія між Візантією та арабським світом була складною та багатогранною, охоплюючи як дипломатичні місії, військові конфлікти, так і співпрацю, що врешті-решт сприяло розвитку культури й науки в обох регіонах. Це цілком закономірно, адже арабська цивілізація Середньовіччя являла собою унікальний баланс між відкритістю до зовнішніх впливів та прагненням до освіти й збереження власної культурної ідентичності. Виникнувши на елліністичній території та постійно контактувавши з Візантією, Китаєм і Індією, вона вбирала їхні культурні досягнення і формувала свої культурні парадигми.

Тема трансферу візантійської культури, зокрема в ісламський світ, залишається актуальною для історичної науки, оскільки вона проливає світло на культурно-історичні процеси, що вплинули не лише на формування ісламської інтелектуальної традиції, науки, мистецтва й філософії, а й опосередковано на європейську інтелектуальну традицію. Це допомагає зруйнувати міф про «темні віки» та показати, як знання і культурні досягнення передавалися між цивілізаціями.

Аналіз досліджень із проблеми. Вивчення впливу візантійської культури на формування арабського Сходу спирається на різноманітні джерела, зокрема праці середньовічних візантійських і арабських авторів, сучасних арабських дослідників і європейських учених. Серед них слід особливо відзначити працю арабського дослідника X століття Аль-Біруні «*Кітаб аль-Асар аль-бакія 'ан аль-курун аль-халія*» [1], в якій досліджуються календарі, свята й звичаї різних

народів, зокрема візантійців, що дозволяє зрозуміти культурні обміни між ними та арабами. Також варто згадати працю арабського вченого XI століття Ібн Халдуна *«Кітаб аль-Ібар»* [2], де аналізуються сучасні автору цивілізації, зокрема Візантія, та їхній вплив на розвиток арабського суспільства. Особливий інтерес становлять роботи середньовічних візантійських авторів, насамперед хроніста IX століття Феофана Сповідника [3], чиї твори містять описи політичних і культурних взаємодій між Візантією та арабським світом, а також Костянтина VII Багрянородного [4], який у своїх працях аналізував аспекти арабської культури та управління.

Серед сучасних наукових монографій слід згадати дослідження арабського історика Філіпа Хітті *«Історія арабів»* [5], де автор розглядає історію арабського світу від доісламського періоду до сучасності, особливу увагу приділяючи впливу візантійської культури на арабську цивілізацію. Також варто зазначити дослідження Джорджа Каддафі *«Вплив візантійської культури на арабську цивілізацію»* [6], у якому аналізується, як візантійські освітні й культурні інститути вплинули на формування середньовічної арабської науки та мистецтва. У сучасній зарубіжній історіографії, присвяченій візантійсько-арабським культурним контактам, поряд із дослідженнями широкого спектру проблем, таких як монографія Пітера Брауна *«Злет і падіння класичної цивілізації»* [7], що розглядає вплив візантійської культури на всі сусідні цивілізації, включаючи й арабський світ у період раннього Середньовіччя, простежується тенденція до вивчення окремих напрямків культурних контактів. Ці аспекти розглянуті в роботах Димитрі Гутаса *«Грецька думка, арабська культура: Перекладний рух у Багдаді та зародження арабської філософії»* [8], де досліджується процес перекладу візантійських і грецьких текстів арабською мовою та механізми їхньої інтеграції в ісламську філософію, а також у праці Марії Мавроуді *«Перекладацька традиція: Візантійські грецькі й арабські вчені»* [9], яка аналізує роль перекладів текстів і взаємодію візантійських та арабських учених.

Мета статті виявити та проаналізувати механізми культурної взаємодії між Візантією та арабо-мусульманським світом, а також їхній вплив на формування інтелектуальної та освітньої традиції ісламської цивілізації. Дослідити трансфер візантійських знань та освітніх традицій, визначити адаптаційні механізми запозичень, а також виявити вплив візантійського досвіду на формування сфери освіти в середньовічному ісламському світі.

Незважаючи на велику кількість наукових досліджень, питання впливу візантійської освітньої традиції на ісламський світ залишається актуальним і потребує подальшого аналізу. Багато робіт зосереджено на військових, дипломатичних або економічних аспектах взаємодії між Візантією та ісламськими державами, проте освітні механізми культурного обміну часто залишаються поза увагою. Дане дослідження спрямоване на розкриття саме цього аспекту, що дозволяє глибше зрозуміти формування інтелектуальної традиції середньовічного ісламського світу. «Чорнила філософів значно важливіші, ніж кров мучеників» – цей вислів приписується пророку Мухаммеду, і його можна знайти в багатьох ісламських джерелах, однак точне місце його згадування в класичних текстах, нажаль не вказано і авторство дослідники приписують зовсім іншим мудрецам, але його часто згадують, тому що він виражає велике значення знань і освіти в ісламі. У Корану освіта згадується більше ніж у 600 аятах, які закликають мусульман бути грамотними. Наприклад «Скажи: хіба рівні ті, які знають, і ті, які не знають?» [10, 39:9]. В деяких хадисах також стверджується про переваги досвідченості, а саме: «пошук знань – це обов'язок кожного мусульманина» [11, хадис 224], тому не дивовижно, що в епоху Аббасидського халіфату (VIII–X століття) в ісламському світі розпочався активний процес перекладу візантійських і грецьких освітніх текстів, що сприяло формуванню нових інтелектуальних центрів, серед яких домінуючим можна назвати «Дім Мудрості» (*Bayt al-Hikma*) в Багдаді, який активно працював протягом IX і X століть. Тут адаптували на арабську мову освітні трактати з логіки, філософії,

медицини та математики і працювали відомі перекладачі, такі як Хунайн ібн Ісхак, який здійснив важливі переклади праць Галена, Гіппократа та інших грецьких авторів. Унікальність багдадського перекладацького руху за думкою Д. Гутаса містилася в тому, що: «Візантійські освітні моделі, методи коментування текстів і навіть термінологія були активно засвоєні арабськими вченими та передані далі в мусульманські освітні установи» [8, с. 23]. Крім перекладів, в Домі Мудрості проводились наукові дослідження, а також були створені нові оригінальні праці на основі перекладених текстів. Перекладацькі центри існували не тільки в Багдаді, а і в Медіні, Аль Андалусі, Бейруті та інших великих культурних центрах. Завдяки поширеній перекладацької діяльності арабський світ успадкував велику частину античних знань, що стало основою для розвитку медицини, філософії, астрономії та математики [5, с. 351, 9, с. 54].

Візантійські традиції навчання знайшли своє відображення і в організації ісламських освітніх установ, а саме навчальні школи і університети, так мадраса створювалися під впливом візантійських церковних шкіл, а університети з'явилися майже одночасно. Наприклад, Університет Аль-Азхар було засновано в 970 році, а Константинопольський університет, також відомий як Палатинська школа (Universitas Palatina), був заснований імператором Феофілом в IX столітті, але треба враховувати традиції античних шкіл філософії, зокрема, славнозвісної Афінської школи філософії, що проіснувала до 6 ст. н.е., яка і після свого офіційного закриття існувала за підтримки своїх викладачів і учнів, що розповсюдилися всією територією Середземномор'я у таких закладах, як *медресе* та *дар аль-‘улум*. Візантійські школи, які користувалися систематизованими навчальними планами, стали зразком для арабських центрів освіти. Як підкреслює Марія Мавроуді, «візантійські моделі вищої освіти та підготовки фахівців мали значний вплив на розвиток ісламських освітніх інституцій» [9, с. 52]. Перш за все їх поєднувала відношення до головної релігійної доктрини

в сполученні з античною науковою спадщиною, зокрема філософськими концепціями Платона та Аристотеля.

З візантійською культурою співпадало відношення до вчених, які і в арабської традиції теж набули високого соціального статусу, а саме: улеми (богослови), філософи і, на відміну від загального чиновництва Візантії, кадії, тобто виключно судді. Основні дисципліни які викладаються в навчальних закладах Візантії і Арабського Сходу в більшості теж співпадають, а саме теологія, медицина, математика, астрономія, право (фікх) і риторика. При чому саме риторика в арабській середньовічній культурі розвивалася на основі давньогрецької (через Візантію) та персидської традицій, а також була тісно пов'язана з ісламським вченням і літературною практикою. Вона охоплювала такі області, як публічні виступи, літературні твори, ораторське мистецтво, а також теологічні та юридичні дебати. За словами Д. Гутаса «Арабські вчені, такі як Аль-Фарабі та Ібн Сіна, активно використовували грецьку та візантійську риторику, адаптуючи її до потреб арабської культури і застосовуючи її в філософії, медицині та теології» [8, с. 73]. Як і в Візантії риторику використовували в різних сферах публічного життя: від політичних дебатів до релігійних проповідей. Вміння виразити свої думки було невід'ємною частиною виховання правителів і вчених, при чому саме в ранньої ісламської культури ці напрями часто поєднувалися в однієї людини.

За словами Ф. Хітті, «арабські вчені використовували візантійські освітні моделі як основу для власної інтелектуальної традиції, створюючи систему знань, що згодом вплинула на європейську схоластику» [5, с. 301]. Візантійська традиція поважного відношення до світських знань як передування богослов'я була сприйнята в арабському Халіфаті по словам Аль-Фарабі «Лише завдяки широкий, в тому числі й світській, освіченості людина стає доброчесною» [12, с. 10]. Візантійська методологія, що передбачала систематичне навчання через лекції та коментування класичних текстів, вплинула на розвиток ісламських

навчальних методик. Перш за все це стосувалося системи розподілу наук, що включала початковий *тривіум*, а саме граматику, риторику, логіку та подальший *квадривіум*, тобто арифметику, геометрію, астрономію та музику. Освітні установи, що навчали би візантійців церковної музиці, здебільшого були при монастирях та церквах де передавали знання практично, від майстра до учня. Спеціалізованих навчальних закладів де опановували світську музику, зокрема гру на музичних інструментах не існувало [13, с. 35]. В ісламському світі також знання про музику передавали через усну традицію і індивідуальні уроки, де досвідчені музиканти навчали молодших учнів, хоча існували і відповідні школи, зокрема в великих культурних центрах, таких як Багдад, Дамаск та Каїр [12, с. 35, 5, с. 420].

У результаті проведеного дослідження було підтверджено, що візантійські культурні та освітні традиції мали суттєвий та багатогранний вплив на розвиток арабського світу в епоху середньовіччя. Спираючись на богословську концепцію поваги до досвідченості арабська культура вбирала елементи візантійської спадщини, зокрема в галузі освіти та науки, зберігаючи при цьому свою культурну ідентичність. Зокрема, адаптація візантійських моделей навчання для формування арабської освітянської культури та перекладацька діяльність в Багдаді сприяли збереженню та розвитку античної спадщини. Арабські вчені адаптували ці знання до своїх культурних і релігійних умов, що дозволило їм створювати нові теоретичні моделі та досягнення в різних галузях. Завдяки такому трансферу інформації та культурних традицій, арабський світ став важливим осередком знань, що зберіг античну спадщину Перспективи наступних досліджень вбачаємо у подальшому вивченні всіх аспектів освітянських традицій середньовічного арабського Сходу і його впливу на освітню і культурну практику.

Література

1. Al-Bīrūnī, A. *Kitāb al-Āsār al-Bāqiya 'an al-Qurūn al-Khāliya* / A. Al-Bīrūnī; transl. from Arabic. – New York: Brill, 2000. – 520 p.
2. Ibn Khaldūn, A. *Kitāb al- 'Ibar* / A. Ibn Khaldūn; transl. from Arabic. – Beirut: Dār al-Ma'ārf, 1981. – 580 p.
3. Феофан Сповідник. *Хроніка* / пер. з грец. – Київ: Вид-во "Дух і літера", 2003. – 450 с.
4. Костянтин VII Багрянородний. *Про управління імперією* / пер. з грец. – Київ: Вид-во "Дух і літера", 2005. – 350 с.
5. Хітті, Ф. *Історія арабів* / Ф. Хітті; пер. з англ. – Київ: Видавництво "Основи", 2002. – 670 с.
6. Kaddafi, G. *The Influence of Byzantine Culture on Arab Civilization* / G. Kaddafi. – [Place of publication not specified]: [Publisher not specified], 1990. – 540 p.
7. Браун, П. *Злет і падіння класичної цивілізації* / П. Браун; пер. з англ. – Київ: Видавництво "Основи", 2003. – 640 с.
8. Gutas, D. *Greek Thought, Arabic Culture: The Graeco-Arabic Translation Movement in Baghdad and Early Arabic Philosophy*. – New York: Brill, 2001. – 320 p.
9. Mavroudi, M. *Translation Tradition: Byzantine Greek and Arab Scholars* / M. Mavroudi. – New York: Columbia University Press, 2004. – 368 p.
10. Коран. Переклад смислів українською мовою / Пер. Михайло Якубович. – Саудівська Аравія: King Fahd Glorious Quran Printing Complex, 2013. – 998 с.
11. Sunan Ibn Majah / Translated by Muhammad Fuwad Abdul-Baqi. — Riyadh: Darussalam, 1997. — 4 vols. (English translation of the Arabic text).
12. Аль-Фарабі, *Книга про досягнення досконалості* / Пер. з араб. – Київ: Наукова думка, 1987. – 45 с..
13. Strunk, W. Oliver. *Byzantine Music: A Guide to the Sources* / W. Oliver Strunk. – New York: Oxford University Press, 1977. – 320 p.

Курик Н.С.

Медицина цивілізації Майя:

віра, лікарські рослини та магічні практики

Цивілізація Майя, що розквітала в доколумбові часи на територіях сучасних Мексики, Гватемали, Белізу та Гондурасу, мала високорозвинену

Наукове видання

**«ІСТОРИЧНА НАУКА В УМОВАХ ВІЙНИ ОЧИМА ЗДОБУВАЧІВ
ВИЩОЇ ОСВІТИ ТА МОЛОДИХ УЧЕНИХ»**

Збірник матеріалів

Всеукраїнської наукової конференції
здобувачів вищої освіти і молодих учених

м. Одеса, 25 квітня 2025 р.